УДК 330.14:330.31

І. І. Бажан

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РЕСУРС ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Анотація. *У статті показана роль інтелектуального чинника у забезпеченні економічного зростання країни, проаналізовано тенденції розвитку України, окреслено чинники, що зумовлюють низький рівень інноваційної активності, та вказані основні заходи щодо її підвищення.*

Ключові слова: *інтелектуальні ресурси, інтелектуальний потенціал, інтелектуальна власність, інноваційний розвиток, знання, інновації.*

Summary. *The article shows the role of intellectual factors in the economic growth of the country, analyzed trends of Ukraine, outlined the factors that contribute to the low level of innovation activity and shows the main steps for its improvement.*

Key words: *intellectual resources, intellectual capacity, intellectual property, innovation development, knowledge and innovation.*

Постановка проблеми. Для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки кожної країни важливу роль відіграють рівень освіти, знань, досвіду та їх практичне застосування. Саме потенціал науки, техніки та технології стає домінувальним вектором економічного зростання, формує інноваційний тип розвитку, який здійснюється через сукупність процесів формування та використання інтелектуального ресурсу в усіх сферах діяльності.

Аналіз основних напрямів досліджень і публікацій. Економічна наука приділяє значну увагу питанням інтелектуальних ресурсів, інтелектуального потенціалу як одного із вирішальних складових прогресивного розвитку сучасної економіки. Існує значна кількість наукових праць, присвячених цій проблематиці, зокрема можна виокремити дослідження таких вчених, як Г. Башнянина, Л. Безчасного, С. Вовканича, В. Григоренка, Ю. Канигіна, М. Малика, Л. Семів, В. Базилевича, А. Чухно, Ю. Пахомова, В. Якубенко, В. Савчука, А. Гриценко та інших.

Мета статті — визначення особливостей і умов формування інтелектуальних ресурсів та їх місця і ролі у прогресивному розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальний ресурс суспільства, безумовно, є основою соціально-економічного прогрессу кожної держави. У процесі його формування використовуються суспільні інформаційні джерела, а в результаті творчої інтелектуальної праці продукується інноваційний ресурс. У більш широкому розумінні інтелектуальний ресурс — це ресурс розвитку, тобто як реальна, так і потенційна здатність країни підтримувати інтелектуально-інноваційний рівень у всіх сферах діяльності — науці, освіті, політиці, бізнесі, культурі. Успіх та прогресивний розвиток матимуть завжди ті країни, де забезпечуватимуться оптимальні пропорції між творчими здібностями людини та іншими ресурсами.

Внаслідок змін у глобальній економіці за останні 30 років реальний валовий світовий продукт, що визначає сукупний обсяг економічної діяльності усіх людей в усіх країнах, більш ніж подвоївся. При цьому якість життя більшої частини населення світу покращилася внаслідок зростання доходів на душу населення, збільшення тривалості життя і підвищення рівня освіти. Але, на жаль, не спостерігається тенденція скорочення розриву між багатими і бідними верствами населення, що працює, всередині країн, навіть в найбагатших. Нерозв'язаними залишаються дві гострі соціальні проблеми — бідність і безробіття, що може призвести до масштабних соціальних стресів. У країнах з високим рівнем ринкової конкуренції постійно зростає попит на нововведення та відповідна пропозиція. Інновації виступають свого роду каталізаторами інтенсифікації економіки, зростання та оновлення [1, с. 153].

Основні акценти сьогодні переміщуються на завдання прискореного інноваційного розвитку економіки, що базується на знаннях. Інтелектуалізація економіки передбачає процес створення нової інформації, впровадження її в конкретних продуктах з метою створення конкурентоспроможних виробництв.

Інтелектуальна складова, високий освітній та науковий рівень є не лише основою забезпечення інноваційного розвитку країни, а й інструментом його реалізації. Тобто інноваційний тип розвитку економіки базується перш за все не лише на ресурсозбереженні, високих технологіях, інформатизації виробництва, але й на інтелектуалізації усієї виробничої діяльності. Економічне зростання все більше залежить від здатності отримувати нові знання і застосовувати їх, а знання й навички працівників спрямовані на формування перспективного ринку високотехнологічної продукції.

У науковому середовищі серед розробників новітньої техніки і технологій все більше зростає розуміння того, що трансформація науково-тех-

© І. І. Бажан, 2014

нічних розробок в інноваційний продукт, придатний для визнання на світовому ринку, є найскладнішим і найважливішим етапом у ланцюзі, який пов'язує розробника нової техніки і технологій зі споживачем. Складний він тому, що розробники, науковці не мають необхідних знань щодо пріоритетів ринку та потреб споживача, у них не вистачає досвіду підприємництва, враховуючи наявні науково-технологічні доробки, що відповідають перспективним напрямам світового науково-технологічного розвитку за рахунок інновацій, започатковуються певними галузями науки і переносяться у виробництво, спричиняючи у ньому суттєві прогресивні зміни. Будь-який інноваційний процес на своєму початковому етапі здійснюється через наявні ресурси діючого виробництва, а лише в кінцевому результаті сприяє підвищенню якості та збільшенню асортименту продукції, розвитку виробничих відносин та досягненню високих економічних результатів [2, с. 3].

З метою забезпечення конкурентоспроможності країни закономірним є посилення орієнтації господарської діяльності на освоєння новітніх досягнень науки і техніки, що забезпечує відповідний рівень технологічного розвитку країни, зростання питомої ваги результатів інтелектуальної діяльності у вартості суспільного продукту. Відповідно збільшуються, як правило, витрати на наукові дослідження та розробки. В Україні питома вага загального обсягу витрат у ВВП за 2011рік на наукові дослідження та розробки становила 0,75 %, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету — 0,33 %. За даними 2011 р., в середньому по країнах Європейської співдружності (ЄС-27) обсяг аналогічних витрат становив 2,03 % ВВП. Так, найвища частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії (3,78 %), Швеції (3,37 %), Данії (3,09 %), Німеччині (2,84 %) та Австрії (2,75 %). Найменша — у Кіпрі, Румунії, Болгарії, Словаччині (від 0,48 % до 0,68 %) [3].

Падіння асигнувань на розвиток науки спричинило згортання багатьох науково-дослідних програм, зниження престижності праці наукового фахівця, значного скорочення чисельності наукових кадрів, зниження рівня матеріального стимулювання науковців. Обсяг витрат на оплату праці майже не змінився: середньомісячна заробітна плата виконавців досліджень і розробок зросла з 2713 грн. у 2011 р. до 3180 грн. у 2012 р., що практично відповідає лише середньому рівню заробітної плати в економіці України [4].

Надто загрозливим є не тільки кількісні, а і якісні зміни наукового потенціалу: науково-дослідні розробки все більше відриваються від виробництва, інновації там, де вони все ще відбуваються, починають орієнтуватися переважно на технічні результати інших держав. Важливим питанням є збільшення науковців високого рівня у науково-дослідних інститутах та науково-технічних організаціях (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл докторів наук, зайнятих в економіці України, за типами організацій

	2000	2005	2010	2011	2012
Усього	**10339**	**12014**	**14418**	**14895**	**15592**
Науково-дослідні інститути, наукові та науково-технічні організації	3490	3596	3565	3599	3581
Вищі навчальні заклади	5944	7369	9758	10264	10928
Апарат управління міністерств, відомств, головних управлінь (з 2009 р. — органи державної влади)	157	173	177	178	163
Промислові підприємства, науково-виробничі об'єднання тощо	75	67	46	41	45
Інші організації та підприємства	404	465	517	525	557

Джерело: [5].

Для забезпечення економічного зростання важливо, щоб в українському суспільстві відбулося усвідомлення необхідності участі підприємців, науковців, освітян і винахідників у розбудові цивілізованого ринку інтелектуальної власності шляхом активного сприяння перетворенню результатів інтелектуальної діяльності в конкурентоспроможну продукцію і послуги.

Загальний обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій у 2012 р., зменшився на 1,9 % і становив 11252,7 млн. грн., у т. ч. обсяг науково-технічних розробок — на 2,8 %, обсяг науково-технічних послуг — на 15,9 % (5370,0 млн. грн. і 1203,2 млн. грн. відповідно). У 2012 р. загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт власними силами організацій порівняно з 2011 р. зменшився на 0,6 %1 і становив 10558,5 млн. грн [6].

Наявність низької ціни робочої сили стає чинником, який гальмує зростання конкурентоспроможності і призводить до відтоку людського інтелектуального капіталу. Цей же чинник не компенсує низьку продуктивність у сфері виробництва товарів індустріального сектору економіки і робить їх неконкурентоспроможними. Фактично ми не підтримуємо та не намагаємося зберегти найбільш вартісну частину людського

капіталу нашої держави, не рахуємо вартість величезних коштів, витрачених на його створення. Інтелектуальний потенціал нації виснажується, зазнаючи дедалі відчутніших втрат. У надто сутужному становищі перебуває і більша частина українських вчених, працівників науково-дослідних і проектно-конструкторських установ, інженерно-технічних кадрів народного господарства. Багато хто з них уже зневірилися щодо можливостей належного застосування своїх здібностей і знань на батьківщині і перетворилися на шукачів долі за кордоном. Країни, які є технологічними і фінансовими лідерами сучасного світу, проводять політику активного залучення таких фахівців Серед наукової еміграції переважають носії саме тих спеціальностей, що є визначальними в умовах сучасного етапу науково-технічного прогресу. Тому цей процес поряд із безпосередніми негативними впливами на наше сьогодення матиме й відчутні далекосяжні наслідки [7, с. 24].

Результати колективної або індивідуальної інтелектуальної діяльності, будь-які досягнення мають свого автора, при оформленні яких використовуються права інтелектуальної власності. Радикальні структурні зрушення, прискорений розвиток конкурентоспроможних, високотехнологічних галузей в усьому світі орієнтуються на максимальне використання об'єктів права інтелектуальної власності. У системі науки найбільш підходять для генерації нового знання і розвитку такі форми прав власності, як патенти, авторське право, право на бази даних. Права інтелектуальної власності суттєві для багатьох видів комерційної діяльності, оскільки захищають інвестиції в наукові дослідження і допомагають забезпечити доходи, від яких залежить наука. У країнах із розвинутою ринковою економікою, яка ґрунтується на принципах приватної власності, протягом багатьох століть діє законодавча система, що захищає ці права. Саме права інтелектуальної власності є основою конкурентоспроможного національного виробництва, а тому потребують максимального законодавчого захисту та підтримки з боку органів державної влади. І чим скоріше наше суспільство визнає цей незаперечний факт, тим більше в нас шансів стати соціально й економічно успішною державою, рівноправною в європейській та світовій спільноті [8, с. 56].

Таким чином, основними причинами низької інноваційної активності є відсутність фінансування перспективних проектів для їх комерційної реалізації, недостатність правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності, відсутність сучасних маркетингових досліджень міжнародного ринку товарів і послуг. Усе це потребує коштів, яких не мають українські науково-дослідні організації та установи, а також малі та середні підприємства. І як результат — міграція інтелектуального потенціалу, втрата значних валютних коштів, які мали б надходити від продажу ліцензій та експорту наукоємної продукції.

В Україні на державному рівні сформульовані основні напрями вдосконалення механізму інноваційного розвитку, позначені особливості фінансового забезпечення наукової та інноваційної діяльності. Відомо, що інвестування у науково-дослідну діяльність є одним зі шляхів забезпечення поширення технологічних нововведень та підвищення продуктивності виробництва в усіх розвинених країнах світу. У розрахунку на одиницю витрат середня віддача інвестицій у науково-дослідні роботи оцінюється приблизно у 50 %, що значно вище від рівня ефективності інвестицій у бізнесовому секторі (у цілому приблизно 10 %). Зрештою, ринкові реформи мають бути синхронізовані у просторі й часі з адекватними перетвореннями в політичних, інституційних, культурологічній сферах, у суспільній свідомості.

Головна спрямованість економічної модернізації полягає у диверсифікації напрямів, форм і засобів економічної політики, у наданні цьому процесу всеохопного, комплексного, системного характеру. Вибудовуючи пріоритети економічної модернізації в Україні, слід визначити і науково обґрунтувати об'єктивно наявні в нашій економіці галузі, виробництва, окремі товарні позиції та групи, що спроможні забезпечити міцні конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Потенційно такими тепер є високотехнологічні галузі (ракетно-космічна техніка, літако- і моторобудування, електрозварювання, порошкова металургія, біотехнології, окремі виробництва ВПК). Другий блок складають галузі АПК, що мають унікальну природну базу і глибокі традиції культивування й експорту різноманітних продуктів харчування. Транзитні перевезення вантажів, транспортування нафти, газу, електроенергії, надання інших міжнародних послуг у сфері транспорту, зв'язку, телекомунікацій є третім блоком галузей, що формують структурний каркас економіки [9, с. 15].

Висновки. Перші етапи ринкової економіки України супроводжувалися низьким обсягом фінансування установ освіти і науки, незначними видатками на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, низькою часткою продуктів інтелектуальної праці у структурі вітчизняного виробництва, значною міграцією висококваліфікованих працівників. Усе це актуалізує дослідження процесів формування та розвитку інтелектуального потенціалу, причин і наслідків спаду у сфері інтелектуальної діяльності, а також шляхів його подолання, для чого необхідні масштабні заходи, зокрема:

— оновлення й удосконалення системи організації наукових досліджень та практичне їх впровадження у виробництво;

— сприяння кадровому забезпеченню інноваційної діяльності і з цією метою створення бізнес-центрів, кластерів, технополісів, технопарків;

— сприяння інноваційному підприємництву;

— створення системи охорони інтелектуальної власності, яка повинна передбачати патентну систему, що охоплює всі стадії розробки нового продукту.

Отже, формування та використання інтелектуальних ресурсів у виробництві та їх трансформації в інноваційний продукт є основною перспективою для забезпечення економічного зростання в Україні.

Література

1. Білорус О. Г. Глобальні трансформації і стратегії розвитку / О. Г.Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; за ред. О. Г. Білоруса. — К. : ВІПОЛ, 2003. — С. 153.

2. Буткін-Сіверський О. Б. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт / О. Б. Буткін-Сіверський // Інтелектуальний капітал. — 2003. — № 5. — С. 3–12.

3. Державний комітет статистики [Електроний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/.

4. Там само.

5. Там само.

6. Там само.

7. Чухрай Н. І. Механізми інноваційних перетворень в країнах ЄС та можливості їх трансформації в економіку України / Н. І. Чухрай // Економіка і прогнозування. — 2003. — № 1. — С. 23–25.

8. Луцків О. Інтелектуальна складова інноваційної моделі економічного зростання / О. Луцків // Соціогуманітарні проблеми людини. — 2008. — № 3. — С. 56.

9. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід / В. Рубан, О. Чубукова, В. Некрасов // Економіка України. — 2003. — № 6. — С. 14–19.